

систему. Політизація сексуальності – той привнесений жіночими прозаїками у класичний твір елемент, що знищує узвичаєний порядок. Пародія (як зміна знаків системи на знаки іншої системи), пародійність (як комічна інверсія) є механізмом деконструкції настільки, наскільки адекватно розв’язує проблему співвідношення аргументів, виявлених у поняттях (фа)логоцентризму, зі спробами уникнути “тиску” системи (фа)логоцентризму як такої.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аверинцев С. Георгий // Мифы народов мира: Энциклопедия: У 2 т. / Под ред. С.А.Токарева. – М., 1991. – Т. 1. – С. 273–275.*
2. *Бем А. К уяснению историко-литературных понятий // Известия Отделения русского языка и литературы Академии наук. – 1918. – СПб., 1919. – Т.23. – Кн.1. – С. 225–245.*
3. *Бодрийяр Ж. Прозрачность зла. – М., 2000. – 257 с.*
4. *Гримберг Ф. Четырнадцать // Риск: Альманах. – Вып. 4. – М., 2002. – С. 58–72.*
5. *Жеребкина И. “Прочти мое желание...”: Постмодернизм, психоанализ, феминизм. – М., 2000. – 256 с.*
6. *Кузмин М. Избранные произведения. – Ленинград, 1990. – 576 с.*
7. *Курицын В. Феминизма // Искусство против географии. – СПб., 2000. – С. 128–130.*
8. *Лавренев Б. Сорок первый // Собр. соч.: У 6 т. – М., 1963. – Т.1. – С. 331–382.*
9. *Лоуренс Д. Порнография и непристойности // Иностранная литература. – 1989. – № 5. – С. 232–240.*
10. *Мой Т. Сексуальная/текстуальная политики. – М., 2004. – 240 с.*
11. *Мукашжовский Я. Исследования по эстетике и теории искусства. – М., 1994. – 606 с.*
12. *Співак Г. Чи може підпорядковане промовляти // Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ століття / Під ред. М.Зубрицької. – Львів, 1998. – С. 714–718.*
13. *Темкина А., Роткирх А. Советские гендерные контракты и их трансформация в современной России // Социологические исследования. – 2002. – № 11. – С. 4–15.*
14. *Трофимова Е. Еще раз о “Гадюка” Алексея Толстого // Филологические науки. – 2000. – № 3. – С. 70–80.*
15. *Фрейд З. Остроумие и его отношение к бессознательному. – СПб.-М., 1997. – 318 с.*
16. *Frye N. Anatomy of criticism. – Princeton, 1957. – 383 p.*
17. *Liljeström M. Emanciperode till rnderordning: Det Sovjetiska köns-systemets uppkomst och diskursiva reproduktion. – Turku, 1995. – 485 p.*

Марта Варикаша

ГОМОЕРОТИЧНА СУБ’ЄКТИВНІСТЬ У ДІАРІУШІ В.ГОМБРОВИЧА

У статті розглядається вияв свідомого і несвідомого в щоденнику польського письменника В.Гомбровича. Психоаналітична інтерпретація діаріуша, яка розкрила схильність письменника до об’єкто-гомеротичності, дозволяє глибше зрозуміти мотиви його творчості, пов’язані з тілесністю, зокрема сексуальністю.

Ключові слова: психоаналіз, сексуальність, гомеротичність, наратор, я-персонаж, queer-ідентичність, жанр щоденника.

Marta Varykasha. Homoerotic subjectivity in Witold Gombrovich's diary

The article deals with emanations of consciousness and subconsciousness in V.Gombrovich's diary. The psychoanalytical interpretation of the Polish writer's diary reveals his predisposition to object homoeroticism and permits a deeper insight into Gombrovich's notion of body and sexuality, both being the foundations of his literary works.

Key words: psychoanalysis, sexuality, homoeroticism, narrator, subjectivity, queer-identity, diary.

Дискусії навколо проблем самоідентифікації спонукали до появи queer-теорії. “Queer” – це конструкція ідентичності, протиставлена традиційній гендерній

бінарній (чоловічій і жіночій) ідентичності. Уперше термін був застосований відомим американським філософом і культурологом Терезою де Лауретіс на позначення децентрованої, маргінальної суб'єктивності. Сьогодні під "queer" розуміють будь-яку суб'єктивність, котра продукує трансгресивну репрезентативну дію.

Відправною точкою в дослідженні queer-ідентичності стала праця Юдит Батлер "Гендерна проблема: Фемінізм і скинення ідентифікації" (1990) [див.: 10], головною думкою якої було те, що "гетеросексуальність не переважає, а є наслідком заборони гомосексуальності; стать не передує, а є наслідком культурної конструкції ґендеру" [12, 26]. У батлерівському прочитанні трансгендер звужується до гендеру, наротив до перформативу. Поняття перформативу, одне з центральних у концепції дослідниці, походить від теорії мовленнєвих актів Дж.Остіна й Дж.Серля, а також їхнього критичного прочитання Ж.Дерріда: "Перформатив – це не поодинокий акт, це завжди повторення норми або встановлення норм, до такої міри, щоб перетворити акт-статус у репрезентацію, він симулює або приховує угоду, за якою копіює" [9, 241]. Урешті, гендер розуміється як театральна роль, котру можна обирати, однак "під час імітації гендеру, беззастережно самовикривається фіктивність структури гендеру – наче випадково" [10, 137].

У літературознавстві дослідження queer-суб'єктивності зосереджені навколо проблем її репрезентації в художніх текстах та літературі non-fiction (вивчають як змістову, так і формальну їх структуру), а також проблем виявлення гомофобії та соматофобії. Дослідження первесивної суб'єктивності в автобіографічних текстах останнім часом набуло неабиякої популярності в літературознавчих працях, зокрема, у статті Б.Мартін "Лесбійська ідентичність і автобіографічна різниця (-і)" [11] розглядаються жіночі автобіографії, що репрезентують лесбійську ідентичність. Автор аналізує специфіку жіночого письма, а саме вираження сексуальності та бажання. Ідеї Ю.Батлер дали підстави Дж.Проссер у дослідженні "Другорядні оболонки: тілесні наративи транссексуальності" [12] відшукувати своєрідність репрезентації queer-суб'єктивності в щоденниках та автобіографіях транссексуалів.

Доба модернізму ознаменувала звернення в літературі до психологізму та психологічних експериментів із людиною. Письменники поступово підносять украй дражливі теми, довгий час табуйовані суспільством. Як зазначає Т. Гундорова, "саме суб'єктивність морально-естетичних цінностей виразно відзначає перехід від літератури позитивістської до власне модерністської" [5, 26]. Важливий вплив на розвиток творчої свідомості митців доби модернізму справили досягнення філософії, психології, психоаналізу та психіатрії. Нові ідеї почали активно проникати в літературу. Заглиблюючись у проблему свідомості та несвідомого, письменники передусім досліджували власне "Я", що яскраво відобразилося на сторінках їхніх щоденників, котрі, поза сумнівом, давали найбільше можливостей для безпосереднього вираження авторської індивідуальності. Проте важливі не так висновки, яких дійшли митці у своїх роздумах, як дискурсивна природа цих роздумів. Можна подивитися на літературу крізь призму психоаналізу й гендерної теорії, розкриваючи авторську особистість, що її складову частину становить гендерна ідентичність, розлита у продукованих авторами текстах.

Відомий польський письменник В. Ґомбрович у щоденниках пов'язав проблему тілесності з гомосексуалізмом: "Оскільки сліпа й глуха до всього нав'язлива ідея починала опановувати мною повністю, моя думка працювала – я усвідомлював, що дістався до якоїсь дуже небезпечної межі, і, природно, перше, що спало

мені на думку, то це те, що в мені прокладає собі шлях підсвідома схильність до гомосексуалізму” [1, 236]. Як влучно помітив М.Мерло-Понті, “...сексуальна історія якоїсь людини є ключем до її життя тому, що сексуальність проектується на її спосіб буття у світі, тобто ставлення до часу та інших людей. У походженні всіх неврозів є сексуальні симптоми, але ці симптоми, якщо їх правильно зрозуміти, символізують настанову людини в цілому – настанову, наприклад, підкорення чи настанову втечі. У сексуальну історію, якщо розуміти її як розробку загальної форми життя, можуть проникнути всі психологічні мотиви, бо в ній вже немає взаємної протидії двох типів каузальності, і статеве життя включене в цілісне життя людини” [7, 189]. Звичайно, ми знаємо, що В.Гомбрович власноруч друкував свої щоденники, тому подібна заява письменника могла бути спробою спровокувати, заінтригувати читача, однак, як зазначив Войцех Карпінський, незважаючи на те, що літератор створює щоденник публічно, “він має бути знаком інтимних Гомбровичівських переживань, його осяянь, жажів, його портретом у світі, образом світу, що відбивається в його очах” [6, 341]. Одразу наголосимо на тому, що автор діаріуша розпадається в тексті на суб’єкт (наратора) і об’єкт (персонажа), котрі відмежовані один від одного не тільки часовою відстанню (адже наратор оповідає про події минулого, які трапилися з персонажем), а й емоційним наповненням (наратор стає, з одного боку, досвідченішою особою, аналітиком подій і вчинків персонажа, з другого – він апелює до читача). Наратор намагається враховувати те, як його думка про персонажа може вплинути на читача. Приміром, навіть у наведеній цитаті ми бачимо, як обережно наратор висловлюється. Він не зізнається у схильності я-персонажа до гомосексуалізму, а тільки робить припущення, про що свідчить фраза “природно, перше, що спало мені на думку”; окрім того, далі він цілком відкидає цю ідею, запевняючи читача, що тоді в персонажа були такі стосунки із жінкою, що “більшого годі було й бажати”, і взагалі в той період він “досить часто бігав за дівчатками” [1, 237]. Наратор, по суті, наділяє персонажа винятковістю, натякаючи на його схильність до гомоеротизму. Водночас подальше відкидання гомоеротичності персонажа наратором, а також раптове припинення ним роздумів на цю тему (“Прошу вибачити мені такі зізнання. Я не маю наміру вводити вас до мого еротичного життя, тут ідеться лише про визначення кордонів мого переживання” [1, 237]) вирішує декілька завдань: для читача щоденника в персонажа з’являється нова характеристика – загадковості, а отже, і винятковості, котру, проте, остаточно пов’язати з гомоеротичністю не вдається, оскільки наратор це заперечив. Більше того – наратор своїм бажанням припинити розмову на інтимну тему, по суті, заявив, що він людина інтелігентна й вихована, така сама, як і його читач. Отже, наратор заінтригував, виправдався, вибачився й добровільно перейшов на бік читача, позбавляючи його можливості засуджувати персонажа. Проте нав’язлива ідея власної гомосексуальності неодноразово вириває в пізніших записах.

Р.Грищенко, шукаючи в дитинстві та юності письменника факти, що могли би вплинути на формування особистості В.Гомбровича, вказує на матір із “напівбезумними забаганками”, яка примушувала хлопчика “вбиратися дівчиною й заплітала йому волосся на зразок дівочих кіс” [4, 6], та деспотичного батька. Останній своєю диктатурою у вихованні сина, урешті-решт, призвів до того, що всі “спроби нав’язати Форму досягли зворотного ефекту, спровокувавши становлення Бунтівника” [4, 6].

Перш за все, на нашу думку, варто визначитися з поняттям “гомосексуалізм”. Тривалий час цей загальний термін означав щось єдине з клінічного погляду.

Зокрема, два типи гомосексуальності – “активний” і “пасивний” розуміли як вияв у двоякій формі одного й того ж стану, котрий називали “інверсією” статевого інстинкту, “протилежним” відчуттям статі або “перверсією”. Однак послідовник З.Фрейда угорський психоаналітик Шандор Ференці (1873-1933) у праці “Теорія і практика психоаналізу” ввів розмежування пасивного і активного гомосексуалізму. На його думку, лише пасивний гомосексуаліст заслуговує назву “інвертованого відносно власного “Я”. Гомоеротичність за рахунок суб’єктної інверсії – “суб’єктна гомоеротичність” [8, 111]. При цьому спостерігається “перевертання” нормальних психічних, а іноді й фізичних властивостей, оскільки такий суб’єкт відчуває себе жінкою не тільки під час статевого акту, а й в усіх інших ситуаціях. Щодо “активного гомосексуаліста”, то вчений пропонує називати такого чоловіка “гомоеротиком, який змінив об’єкт кохання, або скорочено об’єктним гомоеротиком” [8, 111], оскільки в його фізичній чи душевній організації не можливо віднайти нічого жіночого і сам об’єктний гомоеротик у будь-яких ситуаціях і стосунках почувається особою чоловічої статі. Отже, за Ш.Ференці, об’єкт-гомоеротичність – це “невроз, а саме – невроз нав’язливих станів” [8, 113]. Зауважимо, що роздуми про “Retiro” (у перекладі з іспанської мови – затишне місце, притулок, усамітнення), в яке В.Гомбрович поетично закодував гомосексуальність, навіяну ніччю на Lendro Alem, письменник називає “нав’язливою ідеєю” [1, 236].

Дж.Проссер, досліджуючи зв’язок транссексуальності з літературою, наголошує на тому, що “реальні свідчення в діагностиці інверсії наявні не в тілесних ознаках, а в предметі розмови” [12, 142]. Отже, якщо В.Гомбрович підносив тему гомосексуалізму та описував у своїх творах чи щоденниках гомосексуальні стосунки, навіть не беручи в них участі, тобто приміряв до себе цей хворобливий стан, то це означає певний симптом, а саме – психоневротичну схильність до гомосексуалізму. Сексуальною психопатологією визнано: “інверсія – хвороба не стільки тіла, скільки розуму” [12, 142]. Схильність я-персонажа до об’єкт-гомоеротичності проглядає в багатьох симптомах, наявних у тексті щоденника.

Об’єкт-гомоеротика надзвичайно бентежить усвідомлення власної ненормальності. Зокрема, наратор у щоденнику В.Гомбровича розмірковує над тим, чи дійсно гомосексуальність – це хвороба: “Але хто тут хворий? Чи виключно хворі? Чи й здорові також? Я не поділяю того спрощеного мислення, яке вбачає в цьому тільки “статеве збочення”. Збочення, так, – але воно впливає з того, що проблеми віку й краси в “нормальних” людях виявлені недостатньо, що вони не вивільнені. Це одна з найтяжчих наших недуг і німот” [1, 262]. Бентеження виявляється в самозастереженнях не переступати межі й не переходити від роздумів до власне гомосексуальних стосунків: “...Мені відкрилася картина клінічної істерії, яка жила ось тут, по сусідству – через стіну із моїми почуттями, яка була майже застереженням: пильнуй, тобі лишився ще тільки один крок!” [1, 253]. Письменник навмисно викликає огиду, зображуючи крайню маскуліність чоловіків, які віддаються пристрасті з хлопцями через відсутність жінки. Відразу до сексу з маскулініними чоловіками підтверджується порівняннями-цитатами (“їх хлопці рвали, як пси” [1, 253]). В.Гомбрович не належав до суб’єкт-гомоеротиків, проте дискурсивно він наближувався до того, щоб визнати себе одним із чоловіків – об’єкт-гомоеротиків: “Я знову запитував себе, чи попри все я не є одним із них? Чи ж не було можливим, ба навіть вірогідним те, що я був таким же, як вони, безумцем, у якого якоесь внутрішнє ускладнення притлумило фізичний потяг? ...І все-таки – ні. І все-таки, чому моя закоханість у молоде

життя, яке ще не пізнало втоми, у цю свіжість, мала б бути нездоровою?” [1, 254-255].

Як зазначено, об'єкт-гомоеротики одержимі нав'язливими ідеями, за якими насправді ховаються болісні сумніви й відсутність рівноваги між коханням і ненавистю. Виставляючи на показ свою зневагу до чоловіка маскулінного, письменник за допомогою наратора й персонажа зізнається, як істинний об'єкт-гомоеротик, у захопленні “виключно юними, витонченими хлопчиками жінкуватого типу” [8, 111]. Свідченням цього постає захоплення тілом одного чанги (“Свята простота грудної клітки – а може, хвилююча щирість шиї – і руки, які ледве здатні писати літери, шорсткі, але справжні від фізичної праці... Мій дух випустив духа. Цілковитий крах. Я відчув на своїх вустах смак помаді” [2, 156]). Смак помаді на вустах наштовхує на асоціацію з цілунком дівчини, що зайвий раз указує на особливе сприйняття я-персонажем хлопців, відшукування в них фемінності. Подібне ставлення виявляє оповідач до молодого чоловіка Колімби і робить спробу порівняти себе з його дівчиною: “Хіба ж не смішно: я, людина вже у віці, більше вабив цього молодика, аніж чарівна дівчина, і мій чар переважив молодість! Що ж могло у мені дорівнювати дівчій принаді?” [2, 150], “...я трохи нагадував стару жінку, яка зраділа тому, що голод молодика переважає над почуттям його огиди” [2, 151]. Я-персонаж В.Гомбровича навіть вигадав Колімбі пестливо-грайливе прізвисько “Квіломбо”, яке серед інших значень у перекладі з іспанської означало “бордель”, і, “якщо вжити це слово як власну назву, воно, на думку польського письменника, стає дуже смішним і вперто поетичним – *Che, Quilombo, como estas?* – говорив я з рафінованою чемністю, і це встановлювало між нами дистанцію, яка полегшувала наше зближення” [2, 154]. Власне, гумором я-персонаж установлював межу, котру забороняв собі переступити, не наважуючись на тілесну близькість із чоловіком. Він руйнував атмосферу інтимності, що існувала між ним і хлопцем, нагадуючи, що цей потяг – верх розпусти, “бордель”, “quilombo”; і водночас гальмував розвиток їхніх стосунків на стадії приятелювання. Отже, наратор постійно виправдовує я-персонажа, натякає на його гомоеротичність і водночас відхрещується від неї. У випадку з Колімбою він посилається на хворобливий стан, викликаний ангіною, що нібито призвів до неврастенічного розпачу і спонукав до, так би мовити, загравань із Колімбою. Ш.Ференці зазначає, що зриви об'єкт-гомоеротиків відбуваються завжди під час певних криз у житті. У я-персонажа В.Гомбровича це хвороба, самотність і тривала відсутність натхнення. Наратор переконує, що я-персонажа ваблять не хлопці, а лише їхня молодість (“Єдина різниця, яка існувала між мною і “нормальними” чоловіками полягала в тому, що я обожнював блиск цієї богині – молодості – не тільки в дівчині, а й у молодому хлопцеві, у тому, що молодий був для мене навіть досконалішим її втіленням, аніж молода...” [1, 255]). В.Гомбрович планував проекти, покликані розв'язати проблеми статі, і бачив свою позицію “поза чоловіком і жінкою” [1, 260]. Загалом, об'єкт-гомоеротикам притаманні подібні спроби вигадання нових сексуальних теорій: “Усі вони також рано розвинулися інтелектуально й у своєму прагненні до знань створювали безліч інфантильних сексуальних теорій, що теж будує фундамент для пізнішої нав'язливості мислення” [8, 116]. Отже, наважившись говорити на тему гомосексуалізму із широким колом читачів, В.Гомбрович не міг остаточно переступити табу й визнати за собою схильність до об'єкт-гомоеротичності. Не останню роль у цій драмі зіграли знайомі письменника, які виразили у своєму листі загальноприйнятю в суспільстві думку: “Сумно, коли ВЕЛИКИЙ ПИСЬМЕННИК пише “гей” замість “ей”. Який сором, ганьба, після цього ти мав

би нарешті ЗАМКНУТИ СВІЙ РОТИК...” [2, 148]. Тому у свідомості В.Гомбровича гомосексуальність була завішена такими загрозливими метафорами, як “облудна і щільно зятагнена мороком пристрасті сфера” [1, 254], “безодня шаленства” [1, 254], “свавільна й хижа змова, чорна магія” [1, 254], “анафема моральності” [1, 254], “гріх” [1, 255], “хвороба” [1, 261] тощо.

Не випадково майже всі перелічені тропи належать до жіночого роду, адже в суспільній думці й досі закріплені асоціації несвідомого, потаємного, гріховного із жіночим началом. Проте в цьому випадку такий факт відіграє й іншу особливу роль. Об’єкт-гомоеротикам властиве специфічне ставлення до жінки: з одного боку, спостерігається яскраво виражена антипатія до них; із другого ж – у фемінних чоловіках об’єкт-гомоеротиків приваблюють саме жіночі риси, власне, вони шукають жінку в чоловікові. Отже, антипатія стає свідченням кохання до жінки, яке ускладнене певними психологічними травмами, пов’язаними з ранніми гетеросексуальними стосунками. Урешті, останнє і призводить до неврозу нав’язливих почуттів, станів та ідей такого характеру. Щоденник В.Гомбровича не розкриває таємницю ранніх гетеросексуальних стосунків я-персонажа, а тому ми не можемо зі впевненістю говорити про наявність психологічних травм, що могли б пояснити роздуми наратора на тему гомосексуальності. Проте образи жінок, які існують у діаріюші, свідчать про зневагу до слабкої статі. Наратор називає старших жінок “баобаб-бабище із товстеним задом, який розкарячкуватю виростає з ікр стегон” [3, 91], застерігаючи всіх чоловіків, що такою бридкою згодом буде і їхня наречена: “Чи ти знаєш, який потенціал тілесного цинізму і яке збайдужіння до бридкого криється в твоїй красуні” [3, 91-92]. У вияві жіночого милосердя наратор бачить фальш (“Чи, може, вона занурилася у статю, щоб вислизнути зі своєї людяності?” [2, 50]), працювиту скромну дівчину порівнює з “лягавою”, яка “йшла по сліду “цінностей” [2, 66], від аристократичної дами віє не дивовижними парфумами, а “нав’язливим запашком... мільйонів” [1, 239], урешті, жінки взагалі постають потворами: “...Процес їжі полягав у тому, що вони вкладали то одне, то друге крізь отвір в обличчі, при чому їхні вуха й носи стирчали, а їхні каблуки вилазили з-під столу, тобто з-під стільниці. Теревенимо собі про се, про те, коли бачу, то в однієї, то в другій стирчить (?) й вилазить (?)...” [1, 198]. Питання, яке поставив польському письменникові один знайомий, разом із розлогою відповіддю наратора щоденника В.Гомбровича стає справжнім оскарженням жінок. “Цей португалець, на ім’я Діді, у певний момент запитав, – пише Гомбрович, – звідки в мені стільки презирства до жінок, і всі відразу ж його підтримали” [1, 207]. Відповідаючи на запитання, наратор перелічив декілька причин, через які жінки “не тільки дратують”, а й “обурюють” [1, 207]. Тут і призначення народжувати дітей, і бажання вийти заміж, і продаж власної краси за комфорт і статки чоловіка, і користування хитрощами моди, що маскують недоліки зовнішності, уводячи в оману, урешті, штучність і маскарадність, притаманні жінкам. Усі вказані наратором причини ненависті до жінок зводяться до такого соціального утворення, як родина і шлюб, що дає змогу гіпотетично визнати страх перед відповідальністю.

Жіночий ідеал маскулінності ще й досі вписується в образ героя-захисника, поруч із яким жінка почуватиметься слабкою, другорядною, але тією, яка має над чоловіком певну владу завдяки власній красі. Я-персонаж В.Гомбровича за своєю натурою – бунтар, але, так би мовити, на кшталт підліткового бунтарства, не готового до обов’язків і відповідальності за когось. Звідси ж бере початок і трагічне ставлення до старості й усього, що з нею пов’язано: “Я став старінням, я – отруєний, я – огидний, я – дорослий!” [1, 245]. У юній жінці чи хлопцеві він

прагне знайти не тільки сексуального партнера, а й товариша, проте жінка, зізнається наратор, “вбивала в мені хлопця чоловіком”, бо прагла бачити перед собою “пана, власника, суверена” [1, 246].

У щоденнику польський письменник неодноразово натякає на численні стосунки із жінками. Об’єкт-гомоеротик справді “часто міняє своїх сексуальних партнерів унаслідок хворобливих розчарувань і невтомної, але безуспішної гонитви за ідеалом” [8, 112]. Не знаходячи ідеалу серед жінок, я-персонаж починає ненавидіти в собі чоловіка й виміщає гнів та розчарування в сексуальному акті, з яким поступово пов’язуються агресія й насильство. “І я ставав лише чоловіком – агресивним, здатним оволодівати й анексувати чужу біологію, – пише Гомбрович. – Потворність чоловічого начала, яке не рахується з власною огидністю, яке не дбає про те, щоб подобатися, яке є актом експансії і насильства і – передусім – панування, ця гегемонія, яка шукає тільки власного задоволення...” [1, 246]. Загалом із боку об’єкт-гомоеротика гомосексуальний акт “означає образу й осквернення чоловіка” [8, 118]. Навіть слова наратора про гомосексуалізм я-персонажа, або “кохання” до чоловіка – це, по суті, так само вияв акту насильства й помсти, реалізований інтелектуально на папері.

Отже, у ХХ ст. складається дискурс тілесності з важливим складником – дискурсом сексуальності. Щоденник В. Гомбровича засвідчує, як поступово формується гомоеротичний дискурс у літературі ХХ ст. Ведучи мову про гомосексуалізм, наратор діаріуша часом навіть посилається на власний доробок (“Однаке той гурт, у якому я опинився, складався з чоловіків, закоханих у чоловіка більше, ніж будь-яка жінка, це були *putos* в часі кипіння, які в постійній гонитві не знали ані хвилини спочинку, “їх хлопці рвали, як пси”, так як мій Гонзало в “Трансатлантику” [1, 254]), тим самим увиразнюючи й той факт, що твори відбивають явище, з котрим письменник був безпосередньо знайомий, і те, як це явище вразило його й закарбувалося в пам’яті.

Отже, абстрактний автор у щоденниках В. Гомбровича прочитується з наратора та я-персонажа, які вступають між собою в тексті в певні стосунки. Згадуючи часи перебування в Аргентині, де відбувається основне зіткнення з гомоеротизмом, наратор обирає щодо я-персонажа (провокативної інстанції) позицію мудрішого, досвідченішого й інтелігентнішого чоловіка, який стає миротворцем між читачем і я-персонажем. Він, з одного боку, пояснює дії, почуття й емоції останнього, ненав’язливо захищаючи його від можливих нападів читача; з другого ж – наратор підпорядковується думці читача, приймає його позицію, визнаючи гомоеротизм аморальним явищем, про що свідчать як тропи, застосовані наратором до гомоеротизму, так і вживання слів іноземною мовою на позначення негативного ставлення до гомоеротиків (“*putos*”, “*Quilombo*”).

Це дає підстави стверджувати, що, будучи особою бунтарською, письменник наважився вести розмови на відверті теми, проте його провокації й виклики читачам були передусім особистим маскуванням, за яким ховалася схильність до об’єкт-гомоеротичності. Автор боявся зізнатися в цьому навіть самому собі й тим самим зруйнувати табу, встановлені суспільством.

Зображуючи себе у щоденнику вольовим, рішучим, сміливим, “справжнім” маскулітним чоловіком, В. Гомбрович насправді ненавидів цей стереотипний образ, оскільки внутрішньо не відповідав йому (“Інші щоденники повинні відноситися до цього щоденника так само, як слова “я такий” до слів “я хочу бути таким” [1, 64]) та шукав у сексуальних партнерах товариша, а отже, розуміння й підтримку. Його невдалі спроби віднайти свій ідеал жінки зазнавали краху й, урешті-решт, викликали агресію, перенесену на сексуальний акт, зокрема

відбитий у процесі творчості. В.Гомбрович являє собою яскраво виражену queer-суб'єктивність, яка виробляє трансгресивну (перехідну) репрезентативну дію, перебуваючи на межі гетеросексуалізму та об'єкт-гомоеротичності.

Ш.Ференці говорить про причини розповсюдження об'єкт-гомоеротичності й убачає їх у соціальних умовах: "...Надмірне витіснення гомоеротичних компонентів інстинкту... мало своїм наслідком нав'язливе посилення гетероеротичності в чоловіків. Якщо ж і гетероеротичність починають пригальмовувати й обмежувати – а це неминуче з нашою системою виховання, – то легко може відбутися – особливо у схильних індивідів – зворотне перекидання з гетеро- на гомоеротичність, тобто може розвинутиися невроз гомоеротичного нав'язливого стану" [8, 122-123].

ЛІТЕРАТУРА

1. Гомбрович В. Щоденник / Пер. з польськ.: У 3-х т. – К., 1999. – Т.1: 1953-1956. – 414 с.
2. Гомбрович В. Щоденник / Пер. з польськ.: У 3-х т. – К., 1999. – Т.2: 1957-1961. – 339 с.
3. Гомбрович В. Щоденник / Пер. з польськ.: У 3-х т. – К., 1999. – Т.3: 1961-1969. – 365 с.
4. Гриценков Р. Сократ versus Форма, или Жизнеописание Витольда Гомбровича // Гомбрович В. Космос. – СПб., 2001. – С. 5-30.
5. Гундорова Т. *Femina Melancholica*: Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської. – К., 2002. – 272 с.
6. Карпинський В. Голос Гомбровича // Гомбрович В. Космос. – СПб., 2001. – С. 325-347.
7. Мерло-Понті М. Тіло як істога зі статевими ознакам // Феноменологія сприйняття. – К., 2001. – С.184-206.
8. Ференці Ш. Теория и практика психоанализа. – М., 2000. – 320 с.
9. Butler J. *Bodies that Matter* // *Feminist theory and the body*. – New York, 1999. – P. 235-246.
10. Butler J. *Gender trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. – New York, 1990. – 172 p.
11. *Life / Lines: Theorizing Women's Autobiography* / Edited by B.Brodzki and C.Schenck. – Ithaca; London, 1988. – 364 p.
12. Prosser J. *Second skins: The Body Narratives of Transsexuality*. – New York, 1998. – 270 p.

Алла Татаренко

ГЕТЕРОГЕННА ПРОЗОВА СТРУКТУРА ЯК ЕРГОДИЧНИЙ ГІПЕРТЕКСТ ("ДОСЛІДЖЕННЯ ДОСКОНАЛОСТІ" САВИ ДАМ'ЯНОВА)

У статті розглянуто поетикальні проблеми ергодичного гіпертексту на прикладі гетерогенної прозової структури – "Дослідження досконалості" (1983) відомого сербського письменника-постмодерніста Сави Дам'янова. Особлива увага звертається на аналіз формотворчих аспектів іманентної поетики прозаїка (семантизація форми, наративна стратегія, особливості функціонування різних дискурсів), а також на використання техніки пастиша для досягнення постмодерного ефекту амбівалентності авторської позиції у творі.

Ключові слова: гіпертекст, ергодична література, постмодернізм, сербська література.

Alla Tatarenko. Heterogeneous prose structure as an ergodic hypertext ("The Enquiry into Perfection" by Sava Damianov)

The paper explores the specificity of ergodic hypertext exemplified by a specimen of heterogeneous prose structure, that is, by "The Enquiry into Perfection" written by a well-known Serbian postmodernist author Sava Damianov. Special attention is paid to the analysis of formative factors within the prosaist's immanent poetics (semantization of form, narrative strategy, representation of various discourses etc.), and to the role of pastiche technique in creating the ambivalence of the author's voice in postmodernist texts.

Key words: hypertext, ergodic literature, postmodernism, Serbian literature.